

ЛОГИЧКИ СУБЈЕКАТ ИЗРАЖЕН ПРЕДЛОШКИМ ИНСТРУМЕНТАЛОМ

Апстракт: У раду¹ се, на корпусу књижевноумјетничког и публицистичког стила савременог српског књижевног језика, анализи подвргавају имперсоналне реченице с логичким субјектом израженим предлошким инструментом. Логички инструментални субјекат изражава се само дјвјема предлошким формама: или инструментом с предлогом са или инструментом с предлогом међу. У раду је примијењена структурно-семантичка анализа која треба да покаже каква је репартиција датих инструменталних предлошких форми логичког субјекта, посебно с обзиром на семантичку вриједност имперсоналног предиката.

Кључне ријечи: имперсонална реченица, логички субјекат, предлошки логички субјекат, предлошки логички субјекат у инструменталу, фразеологизација

1. О логичком и предлошком логичком субјекту

Граматицка србистичка и/или сербокроатистичка литература, а њој је сагласна и научна синтаксичка литература, изражавање логичког субјекта – како је то у анализи четрнаест граматика показао Р. Лаловић (2014:105–110) – везује само за три беспредлошке падежне форме: беспредлошки генитив, датив и акузатив, какве имамо у сљедећим типским примјерима: *Има среће, а биће и љубави. Марку није добро. Пробада га у леђима*. Предикати реченица с логичким субјектом имају искључиво имперсоналну форму, што значи форму трећега лица јединине средњега рода, при чему семантика предиката условљава која ће од трију падежних форми логичког субјекта бити реализована. Логички субјекат у имперсоналним конструкцијама комплементаран је граматицком субјекту, тако да један другог искључују: експлицирање једног искључује могућност навођења другог.

Од свих србистичких и/или сербокроатистичких граматика само се у дјвјема новијим (Антонић 2005; Пипер, Клајн 2013) наводи да се «логички

* mkovacevic31@gmail.com

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Развојни процеси у савременом српском језику*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

или семантички субјекат» може изразити и предлошко-падежним формама. При томе је одређење значења «семантичког или логичког субјекта» у тим граматицама битно друкчије у односу на сву дотадашњу србистичку и/или сербокроатистичку грамаичку традицију. У том одређењу критеријум морфолошке форме предиката, критеријум присуства грамаичког субјекта и критеријум синтаксичке функције постали су потпуно ирелевантни. У тим граматицама «логички или семантички субјекат» не идентификује се према критеријумима теорије реченичних чланова као јединица синтаксичког плана реченице, него према критеријумима семантичке синтаксе као јединица (најчешће агенс) семантичког плана реченице. Будући да се јединице синтаксичке и семантичке анализе реченице не поклапају, и пошто су синтаксичка и семантичка анализа методолошки у опису нужно различите, употреба истога термина за инкомпатибилне анализе изазива много више негативних посљедица од саме термилошке збрке. Због тога смо, расвјетљавајући суоднос «логичког субјекта» у синтаксичкој и семантичкој анализи реченице, и закључили да «термин ‘логички или семантички субјекат’ треба оставити теорији грамаичке анализе реченице (синтакси реченичних чланова), а за семантичку анализу реченице, за именовање њених ‘семантичких улога’, треба узети једнозначне термине предикатских актаната, какви су агенс, пацијенс, експеријент и адресат, или пак Филморове термине дубинских падежа *агенс, доживљавач, инструмент, стимулус, објекат, извор, циљ, мјесто и вријеме* (с тим да би требало, опет због подударности са грамаиком реченичних чланова, избјећи термин ‘објекат’)» (Ковачевић 2016а).

Иако у примјени теорије грамаичке анализе реченице, што ће рећи синтаксе реченичних чланова, ни научна ни грамаичка србистичка и/или сербокроатистичка литература, чак кад су у питању и дисертацијске монографске обраде падежа не спомињу предлошко-падежне форме логичког субјекта, наша су најновија истраживања показала да се према строгим критеријумима функционално-семантичке анализе у оквиру грамаике реченичних чланова могу издвојити «четири [предлошко-падежна] међусобно замјењива типа логичких субјеката који сви припадају деонтичком имперсоналном моделу, а то су: локатив с предлогом *на*, генитив с предлогом *до*, инструментал с предлогом *пред* и акузатив с предлогом *на*. Имперсонални деонтички модел с локативним, генитивним и инструменталним субјектом остварује се само са сложеним глаголским предикатом твореним од имперсоналне форме глагола *бити* и допуне *да + презент* (нпр.: *На нама / до нас / пред нама је да представимо најбоље своју земљу*). Модел реченице с логичким субјектом у акузативу с предлогом *на* остварује се уз имперсонални предикат састављен од модалног глаголског израза *ред је* и глаголске допуне у форми *да + презент* (нпр.: *На мене је*

ред да то учиним). Сви ти модели конкуретни су реченичном моделу с имперсонално употријебљеним глаголом *требати*, што је посредни показатељ њиховог деонтичког значења” (Ковачевић 2016: 323).

2. Логички предлошки инструментални субјекат

Та четири издвојена и описана типа деонтичких предлошко-падежних логичких субјеката нису међутим, једине предлошко-падежне форме којима се у српском језику може изразити логички субјекат. Овај рад има за циљ да покаже да се логички субјекат у инструменталу – осим у литератури већ издвојеном и описаном формом с предлогом *пред* типа *Пред надлежним је да ту одлуку спроведу; Пред владом је да пронађе излаз из ове ситуације* (в. Ковачевић 2016: 321), која увијек има деонтичко значење – изражава и инструменталом с предлозима *са* и *међу*. Логички субјекат изражен инструменталом, посебно кад је у питању инструментал с предлогом *са*, и значењски и у погледу лексичко-синтаксичког типа имперсоналних предиката уз које долази, представља разнообразну категорију.

Према синтаксичко-семантичком типу имперсоналних предиката, конструкције с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* и *међу* можемо подијелити у неколико (под)типова:

- 1) конструкције с прилошким имперсоналним предикатом (тип: *С нама је готово/свршено*);
- 2) конструкције с егзистенцијалним имперсоналним предикатом (тип: *С нама нема неизвјесности*);
- 3) конструкције с деонтичким имперсоналним предикатом (тип: *С тим се није шалити / не треба шалити*);
- 4) конструкције с предикатом имперсонализованим ријечцом *се* (тип: *Са његовом кандидатуром се закаснило: Шушало се међу продавцима*);
- 5) конструкције с имперсоналним предикатом „неконтролисаних догађања” (тип: *Шта се с њим догађа?*; *Шта је с њим?*)

2.1. Инструментални субјекат с предлогом *СА* у реченицама с прилошким предикатом

Логички инструментални субјекат с приједлогом *са* врло је чест у „идиоматизованој” конструкцији с имперсоналним прилошким предикатом,

твореним по правилу од презентског облика глагола *бити* у форми трећег лица једнине средњег рода и готово искључиво прилога *готово* или *свршено* као предикатива, како то потврђују и следећи примјери²:

(1) *С нама* је готово. (Курир, 20. 10. 2007, 16); *Са тим* је готово. (Вечерње новости, 10. 4. 2013, 16); Куповао сам кромпир на комад, али сад је *с тим* готово – рече пензионер Пера, кад је чуо за повишицу. (Вечерње новости, 22. 11.2 015, 22: Ранко Гузина); Готово је *с «Грандом»?* (Вечерње новости, 3. 10. 2011, 32: наслов); *С тим* је, дакле, готово. (М. Капор, 30); Не, *са тим* је готово. (М. Тохол, 39); *С нама* је свршено. (В. Николић, 302); *С тим* је готово. (Курир, 4. 1. 2008, 2); *С нама* је свршено. (М. Булатовић, 126); Свршено је *са животом!* *Са животом* је свршено! (Вечерње новости, 2. 10. 2011, 24: Милисав Миленковић); ...када сте помислили да је *с бедом* најзад *свршено*. (Политика, 5. 7. 2015, 25); *Са њом* [Југославијом] је свршено – она је дефинитивно предата крхком сећању. (Политика, 29. 11. 2008, КУН, 2); и сл.

У свим наведеним примјерима могућа је замјена инструменталног логичког субјекта номинативним граматичким с промјеном имперсоналне у персоналну реченицу, али без промјене основног комуникативног значења, као нпр.: *С нама је готово* → *Ми смо готови*; *С бедом је свршено* → *Беда је завршена*. Персонална конструкција, међутим, није потпуни синоним имперсоналној, што се види већ по томе да прилог *свршено* долази само у имперсоналној конструкцији. Али не само због тога, него прије свега због идиоматизованости датих конструкција с инструменталним логичким субјектом. Оне, за разлику од конкурентних персоналних, имају фразеологизовано значење. То значење се остварује у два подтипа зависно од тога да ли је инструментални логички субјекат исказан супстантивном ријечју (именицом или замјеницом) за живо или за неживо. Ако је у питању живо, реченица има фразеолошко значење »неко је пропао«, а ако је инструментални субјекат исказан лексемом за неживо, реченица значи »нечег више нема« (Речник 2007: 216), као нпр.: *С нама је готово/свршено* → *Ми смо пропали*; *С Југославијом је свршено / готово* → *Југославије више нема* и сл.

Логички инструментални субјекат с предлогом *са* остварује се уз још један лексички тип прилошког предиката, уз прилошки предикат у коме је предикатив исказан неким начинским замјеничким прилогом (*тако*, *овако*, *како*) или прилогом *другчије/другачије*, као у следећим примјерима:

(1а) *Са Новаком*, срећом, није тако. (Вечерње новости, 14. 3. 2012, 31); *Са мном* је тако. (А. Анушић, 75); Тако је и *са вама новинарима*, зар не? (Курир, 24–25. 4. 2004, 23); Тако је *са свима*. (Политика, 25. 10. 2004, 1); *Са*

² Списак *извора* из којих су ексцерпирани сви примјери које у раду наводимо дат је на крају рада.

Србијом је другачије. (Политика, 1. 3. 2014, КУН, 3) и сл.

За разлику од имперсоналних конструкција с прилозима *свршено* и *готово* (1), ове конструкције (1а) немају идиоматизовану структуру и значење, него се логичким субјектом означава референт укључен у стање обиљежено датим прилогом. Самим тим појам у субјекту је представљен као својеврсни носилац датог стања, које не карактерише само њега, тако да се значење исказа усложњава присуством поредбене семантичке компоненте, која имплицира (не)подударност експлицираног и подразумевајућих референата.

Осим с наведеним прилозима, овај се реченични имперсонални модел с логичким субјектом у инструменталу с предлогом *са* реализује и с прилошким предикатом у коме улогу предикатива уз имперсонално употријебљени потврдни или одрични облик глагола *бити* – има прилошки израз у *реду*. Овај тип инструменталне имперсоналне конструкције најбоље репрезентује сљедећи примјер забиљежен код Б. Пекића: Да *с мојим пасошем* нешто није у реду? «О не. *Пасош* је сасвим у реду» (Б. Пекић, 363). Као што се види, у питању су реплике дијалога. У првој је употријебљен инструментал с предлогом *са* у функцији логичког субјекта (*с мојим пасошем*), у другој је тај логички субјекат замијењен конкурентним граматичким (*пасош*), који је својеврсни верификатор и субјекатске функције инструменталне предлошко-падежне конструкције *с мојим пасошем*. У првој реплици прилошки предикат је у одричној форми (*није у реду*) и праћен је прилошки употријебљеном замјеничком лексемом *нешто* у узрочном значењу «због нечега» (Речник 2007: 833), или тачније речено: «из неког разлога». У другој реплици прилошки предикат је у потврдној форми (*је у реду*), с тим да уз ту форму (као еквивалент одричном прилогу *нешто* из одричне прве реплике) долази количински прилог *сасвим*. Умјесто прилога *сасвим* у истом значењу у имперсоналној потврдној реченици овога типа неупоредиво је чешћи у употреби прилог *све*, као нпр.: *С руком је све/ сасвим у реду* – чему су потврда и потврдни примјери што слиједе, а у којима ћемо имперсоналну конструкцију истичати курзивно, а логички субјекат у њој још и подвлачењем:

(1б) Некада први играч света је у изјави за шпански ТВ Канал плус изјавио да се осећа добро и да је *са коленом* сада *све у реду*. (Блиц, 23. 12. 2012, 33); *Са Банетом и са мнош* је *све у реду*. (Информер, 15–16. 9. 2012, 17); *Са Богданом* ће *све бити у најбољем реду*. (Политика, 27. 8. 2015, 33); *Са Андријом Живковићем* је *све у реду*. (Вечерње новости, 3. 10. 2015, 48); Што се тиче Николе Жигића, *са њим* је *све у реду*. (Курир, 10.10. 2005, 24); Срећан сам што могу да кажем да је *са мнош* *све у реду*. (Вечерње новости, 14. 3. 2012, 37); Да ли ће *бити све у реду са вашим здрављем?* (Прес, 13. 5. 2007,

27); Али, са мнош је све у реду. (Курир, 7. 9. 2007, 30); Шесто чуло је начин да осетите да ли је све у реду с вама. (Блиц, 23. 8. 2004, 23); Нешто није у реду са Европом (Данас, 6-7. 1. 2015, 19; наслов); ...онда нешто није у реду са мнош. (Блиц, 29. 4. 2007, 11); Ако је то ипак његова идеја, онда нешто није у реду са њом (Курир, 11. 11. 2007, 4); Са нашим мозгом нешто није у реду! (Вечерње новости, 15. 9. 2013, 22; Ранко Гузина); С његовом ногом нешто није у реду. (Правда, 22. 7. 2011, 13); Или нешто са мнош није у реду, па сам хладна или ћу тек сутра да схватим шта се догодило. (Вечерње новости, 13. 5. 2007, 16); С фудбалом те земље нешто није у реду (Политика, 14. 7. 2010, 35); Лош задах из уста треба схватити као упозорење нашег организма да нешто с њим није у реду. (Блиц, 27. 11. 2007, 22); ...нешто с тим органом није у реду. (Блиц, 20. 6. 2004, 15); С овим нешто није у реду. (Политика, 25. 1. 2003, КУН, Б4); С нама нешто суштински није у реду. (Блиц, 20. 1. 2005, 14; наслов); Са већином Американаца нешто није у реду (Политика, 17. 9. 2005, 30); Он је такође био бесан... И с његовим авионом нешто није било у реду. (Б. Пекић, 218); С његовим изгледом, његовом морфологијом нешто није у реду. (Б. Пекић, 322) и сл.

Све наведене и потврдне и одричне имперсоналне реченице с логичким инструменталним субјектом с предлогом *са* имају идиоматизовану структуру и фразеологизирано значење. Ако се инструменталним субјектом обилежава анимативни појам, онда нпр. конструкција *са њим је све у реду* значи »он је сасвим добро / са њим нема проблема«, односно одрична конструкција *са њим* *нешто није у реду* има значење »он није због нечега добро / са њим из неког разлога има проблема«. Ако је пак инструменталом означен неанимативни појам, онда нпр. имперсонална потврдна реченица *с авионом је све у реду* значи «авион нема никаквих проблема / с авионом је све онако како треба», а одрична имперсонална реченица *с авионом* *нешто није у реду* има значење «са авионом због нечега има проблема».

Посредну потврду овог типа фразеолошког значења дају реченице у којима уз инструментал с предлогом *са* долази именски предикат у коме функцију предикатива, као еквивалент прилошком изразу *у реду*, врши именица *проблем*, као нпр.:

(16) Са нама је проблем у томе што смо ми, као нација, попут лечених алкохоличара. (Блиц, 5. 10. 2003, 7); С Видићем нема никаквих проблема. (Вечерње новости, 15. 11. 2009, 38).

Будући да израз *не бити у реду* значи и «не бити добро», а то значење има и одрични модални глагол *не ваљати*, онда је логично да је наведеном типу имперсоналне реченице с логичким инструменталним субјектом с предлогом *са* конкурентна реченица с имперсонално употријебљеном одричном формом глагола *ваљати* – *не ваља*, као нпр.:

(1в) *Не ваља нешто са њеним плућима.* [→ *Са њеним плућима нешто није у реду*] (Р. Адамовић, 192).

Осим одричне имперсоналне форме глагола *ваљати* глаголу *бити* у имперсоналном прилошком предикату конкурентни су прије свега семикопулативно употребљени глаголи *ићи*, *поћи* и *кренути* уз које функцију предикатива врши неки квалитативни начински прилог (*тешко*, *лако*, *лоше*, *боље* и сл.). Да је у питању семикопулативно значење ових глагола, показује тест немогућности изостављања предикативног прилога а да реченица сачува комуникативну вриједност (уп. нпр: *С овим ће ићи теже* → **С овим ће ићи*), као и могућност замјене семикопулативног копулативним глаголом уз губљене семантичке компоненте за коју је семикопулативни глагол богатији од копулативног (уп. *С откупом стоке није ишло лако* → *С откупом стоке није било лако*). У свим примјерима овог типа имперсоналних реченица могућа је замјена логичког инструменталног субјекта граматичким номинативним субјектом уз превођење имперсоналне у персоналну (конгруентну) форму предиката, чему су потврда у загради са стрелицом дате реконструисане персоналне реченице с номинативним граматичким намјесто инструменталног логичког субјекта:

(1г) *С овим ће ићи теже.* [→ *Ово ће ићи теже*] (П. Сарић, 153); *...са успостављањем веза није ишло лако.* [→ *...успостављање веза није ишло лако*] (Вечерње новости, 17. 3. 2004, 7); *С откупом стоке, вуне, масти и жита није ишло лако.* [→ *Откуп стоке, вуне, масти и жита није ишао лако*] (М. Савић, 20); *Пошло је набоље с његовим здрављем.* [→ *Његово здравље је пошло набоље*] (Антонић 2005: 238); *Кренуло је лоше с производњом аутомобила.* [→ *Кренула је лоше производња аутомобила*] (Антонић 2005: 239)³.

Од свих модела имперсоналних реченица с логичким субјектом израженим „инструменталом с предлогом *са* структурно је и семантички најразнообразнији модел с неглаголским предикатом, који се, како проведена анализа показује, остварује чак у четири подмодела с обзиром на варијантност остварења неглаголских имперсоналних предиката. Сви ти подмодели разврставају се двокритеријално у двије групе: а) с обзиром на то да ли имају или немају идиоматизовану структуру, и б) с обзиром на то

³ Ова два посљедња примјера једини су који се у литератури наводе као потврда постојања логичког инструменталног субјекта с предлогом *са*, за које се каже да представљају “инструментал с предлогом *с(а)* у имперсоналној ‘идиоматизованој’ реченичној структури” (Антонић 2005: 238). Наведена реченица је све што је до сада у граматичкој и научној србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури, изузимајући рад М. Ковачевића (2016), речено о имперсоналним реченицама с логичким субјектом израженим инструменталним предлошким конструкцијама у српском језику.

да ли имају или немају фразеологизирано значење. Уопштено би се могло рећи да највећим дијелом овај тип имперсоналне реченице с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* карактерише како идиоматизована структура тако и фразеологизовано значење. А управо идиоматска структура и фразеолошко значење карактеришу све примјере реченице с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* уз егзистенцијалну имперсоналну идиоматизовану форму предиката.

2.2. Инструментални субјекат с предлогом *Са* у реченицама с егзистенцијалним предикатом

У реченице с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* сврставамо и оне с егзистенцијалном имперсоналном идиоматизованом формом предиката. Ту идиоматску имперсоналну егзистенцијалну структуру чини имперсонално употријебљени глагол *немати* или *не бити* (*нема / није било / неће бити*) уз које долазе неколике или девербативне или деадјективне именице, и то, ако је судити по примјерима из нашег корпуса, од девербативних именице *шала* и *зезање*, а од деадјективних именице *неизвесност* и *перспектива*, чему су потврда и слједећи корпусни примјери:

(2) *С њом нема шале.* (П. Сарић, 264); *Са нама нема шале.* (Вечерње новости, 29. 8. 2012, 36: наслов); ...касније су видели да *нема са нама шале.* (Блиц, 27. 6. 2004, 34); Успела је да... покаже свим ривалкама и дежурним критичарима да *са њом нема шале.* (Вечерње новости, 8. 11. 2011, 45); *Са мном нема шале* кад изађем на терен (Курир, 20. 8. 2009, 24); Плашила сам га се, *са њим није било шале.* (Прес, 11. 3. 2006, 1); И *са њима није било шале.* (Вечерње новости, 11. 5. 2011, 25: Р. П. Ного); Они су елиминисали два веома јака ривала и показали да *с њима нема шале.* (Политика, 17. 6. 2015, 36); Мадона је одлучила да покаже да *с њом нема зезања* (Курир, 12. 11. 2008, 17); *Са Камерон Дијаз нема шале* (Блиц, 6–7. 1. 2005, 24); *Нема шале с њим.* (Курир, 21. 10. 2008, 2); *Са њом нема шале.* (Правда, 21. 8. 2007, 31: наслов); *С нама нема шале.* (М. Булатовић, 51); *С нама нема неизвесности.* (Блиц, 1. 9. 2002, 5); ...*с њима нема перспективе* (Интернационал, 9. 3. 2004, 3) и сл.

Од свих егзистенцијалних идиоматских израза најчешћи је *нема/није било шале*, коме је синониман жаргонски израз *нема/није било зезања*, уз које долази анимативни логички субјекат изражен инструменталном формом личне замјенице с предлогом *са* (*са мном, са њим, с њом, с нама, с њима...*). Рјечници израз *нема (ту, с тим) шале* сматрају фразеологизмом који има значење »ствар, ситуација је озбиљна« (Речник 2007: 1528; Оташевић 2012:

558, 1034), док фразеологизам *нема шале с ким, с чим* значењски одређују као «опасан је тко, опасно је што, треба се бојати кога, чега, ствар је озбиљна» (Менац и др. 2003: 302), а то се значење може приписати и свим нашим напријед наведеним примјерима (2) с именицом *шала* или *зезање* у свом саставу. Исказ *с нама нема неизвесности* множењем негација даје значење «с нама је извесно», односно «ми смо поуздани/сигурни», док је исказ *с њима нема перспективе* фигуративан и значи «с њима нема будућности» (Речник 2007: 923), односно «они не уливају наду за успех у будућности».

Осим егзистенцијалне имперсоналне идиоматске конструкције с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са*, која, како смо видјели, увијек има фразеолошко или фигуративно значење, у српском језику постоје и егзистенцијалне неидиоматизоване и нефразеологизирани реченице, али с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *међу*, чему је потврда и сљедећи корпусни примјер, у којем у загради са стрелицом дајемо реконструисану реченичну структуру с граматичким намјесто логичког субјекта:

(2а) *Зашто је све мање правог ентузијазма међу неким значајним водитељима?* [→ Зашто *неки значајни водитељи имају све мање правог ентузијазма*] (Вечерње новости, 18. 7. 2004, 13).

У датом примјеру имперсонално употребљени презентски облик глагола *бити* (*је*) има значење егзистенцијалног глагола *имати* (*има*). А презентска замјена егзистенцијалног *има са је* могућа је када уз имперсонално егзистенцијално *је* долази нека лексема с количинским значењем⁴, најчешће прилог, какав је случај и у нашем примјеру (*је све мање ентузијазма*). Без те количинске лексеме, исказ би био неграматичан (уп.: *Зашто је правог ентузијазма међу неким значајним водитељима?). Уз дати имперсонални егзистенцијални облик предиката агенс се, како то наведени примјер (2а) показује, може изразити логичким субјектом у инструменталној форми с предлогом *међу*.

2.3. Инструментални субјекат с предлогом *СА* у реченицама с деонтичким предикатом

Логички субјекат изражен инструменталом с предлогом *са* остварив је и у деонтичким имперсоналним конструкцијама са сложеним глаголским предикатом чији је модални глагол имперсонално употребљени глагол *требати* или глагол *бити* у значењу *требати*, а допуна инфинитивна форма другога глагола, какав случај имамо у сљедећим примјерима:

⁴ В. о томе у Ковачевић (2007: 109) и тамо наведеној литератури.

(3) *...са тим се не треба шалити*. (Вечерње новости, 4. 9. 2005, 3); *Са тим се не треба шалити*. (Глас јавности, 16. 3. 2004, 4); *С тим се није шалити*. (Блиц, 31. 12. 2010 – 2. 1. 2011, 21: Љубомир Симовић); *...са ђуплим Шкорпијама се – није шалити*. (Курир, 6. 8. 2004, 13).

Деонтичко модално значење подразумејева нужност или обавезност вршења радње предиката. Од деонтичких глагола у употреби је вјероватно најчешћи глагол *требати*, који не подразумејева нужност као обавезност вршења радње, него нужност мањег, просјечног, «уобичајеног» степена. Глагол *требати* увијек је непунозначни глагол који тек с инфинитивом или конструкцијом да + презент другог глагола може вршити функцију предиката. У српском језику глаголу *требати* кад има инфинитивну допуну, како и наведени (3) примјери показују, покатак је синониман глагол *бити*, који тад нужно добија деонтичко значење. Уз сложени глаголски предикат *не треба се шалити / није се шалити* могуће је експлицирати логички субјекат представљен како анимативним тако и неанимативним појмом у инструменталу с предлогом *са* (уп. *са тим/са њим се не треба шалити / се није шалити*). Једини у корпусу забиљежени исказ с овим типом логичког субјекта *није се с [неким, нечим] шалити* у рјечницима се проглашава фразеологизмом са значењем «не треба поступати неопрезно, не треба заборављати с ким, са чиме се има посла, то треба схватити озбиљно како би се избегле непријатне последице» (Оташевић 2012: 1035). Према томе, имперсоналне деонтичке реченице с логичким субјектом израженим инструменталом с приједлогом *са* имају и фразеолошку (идиоматску) структуру и фразеолошко значење.

2.4. Инструментални субјекат с предлозима *СА* и *МЕЂУ* у реченицама с предикатом имперсонализованим ријечцом *СЕ*

Логички субјекат изражен инструменталом с предлозима *са* и *међу* употребљава се у реченицама имперсонализованим употребом ријечце *се*, као нпр.: *Закон касни* → *Са законом се касни*; *Студенти су причали* → *Причало се међу студентима*. Употребом ријечце *се* персонална се конструкција с нетранзитивним глаголом у предикату преводи у имперсоналну, што за нужну последицу има превођење номинативног граматичког субјекта из персоналне конструкције у инструментални логички субјекат у имперсоналној конструкцији. То потврђују и сљедећи примјери, у којима ћемо у загради са стрелицом реконструисати персоналну конструкцију од које је употребом ријечце *се* изведена имперсонална у корпусу забиљежена конструкција:

(4) *Са законом се увелико касни*. [← *Закон увелико касни*] (Вечерње новости, 21. 7. 2015, 4); *Са његовом кандидатуром се закаснило*.

[← Његова кандидатура је заkasнила] (Курир, 20. 8. 2004, 4); Распуст је, са школом се мање-више све срећно завршило [← школа се мање-више срећно завршила] (Блиц, 24. 6. 2012, 17); С нама се никад не зна. [← Ми нисмо никад предвидљиви / Ми смо увијек непредвидљиви] (Д. Киш, 160); Италијани су увек били такви, али они могу да одиграју два меча добро и узму трофеј, са њима се никад не зна [← они нису никад предвидљиви / они су увијек непредвидљиви] (Блиц, 1–3. 5. 2004, 26).

(4а) Шушкало се међу продавцима [← Продавци су шушкали], а писали су и новинари, да су неки Французи бацили око на разрађену новобеоградску локацију (Политика, 30. 4. 2004, Г1).

Свим имперсоналним исказима с логичким инструменталним субјектом, јасно је већ по наведеним (4/а) примјерима, конкурентни су персонални искази с граматичким субјектом. Само један од наведених имперсоналних исказа, што је уочљиво и по у загради реконструисаној лексички нееквивалентној персоналној структури, а то је исказ с нама/ њима се никад не зна – има идиоматизовану структуру и фразеологизовано значење, али смо га у ову групу сврстали због хомоформности предикатске структуре са осталим у ову групу уврштеним имперсоналним исказима. Међу наведеним примјерима специфичан је примјер с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом међу зато што он «осликава» структуру пасивне реченице, иако се дата реченица под синтаксички пасив, због нетранзитивног глагола у предикату, не може подвести. Међутим, та је реченица у погледу форме агенса у функцији логичког субјекта еквивалентна пасивној реченици⁵, чему је најбоља потврда сљедећи примјер пасивне реченице, еквивалентан у погледу форме субјекта: ...а да то питање или послужи као основа за расправу која се покрене међу студентима [← ...коју покрену студенти] (Блиц, 9. 10. 2016, 3).

2.5. Инструментални субјекат с предлогом *СА* у реченицама с имперсоналним предикатом «неконтролисаних догађања»

Имперсоналне реченице с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* могу бити творене и с имперсонално употријебљеним глаголима «неконтролисаних догађања», а то су само три глагола: *десити се*, *догодити се* и *бити* у значењу «догодити се», за које смо у корпусу забиљежили сљедеће потврде:

(5) Шта се са мном догодило, докторе Комаровски? (Б. Пекић, 217); Шта се са мном догађа, докторе? (Б. Пекић, 219).

⁵ Уп.: „Посебно је познат начин указивања на агенс [пасивних реченица] помоћу локативних конструкција и инструментала с предлогом *међу*” (Танасић 2014: 229).

(5а) И *шта ће* сада *са мнош* бити? (Б. Пекић, 219); А *шта је са Хелсинкијем*? (Б. Пекић, 244); А *шта је с терористима*? (Б. Пекић, 334); А *шта ће бити с болесницима*? (Б. Пекић, 456); А *шта је са његовим колегом*? (Блиц, 2706, 25. 8. 2004, 36).

Сви забиљежени примјери за овај тип имперсоналне реченице, као што се види, имају форму упитне реченице. Међутим, та је упитна форма, чини се, нужна само за реченице с глаголом *бити* у предикату (5а), док за реченице с имперсонално употријебљеним глаголима *десити се*, *догодити се* она само уобичајенија (уп.: *то се догодило са њим*; *тамо се са њима свашта догађало* и сл.) У свим примјерима с имперсонално употријебљеним глаголима *десити се*, *догодити се*, што није случај и са свим примјерима с имперсонално употријебљеним глаголом *бити* – логичком инструменталном субјекту с приједлогом *са* конкурентан је дативни беспредлошки логички субјекат, уп: *Шта се са мнош / мени догађа*? *Шта је са вама/вама*? У литератури је већ констатовано да «у конструкцијама неконтролираних догађаја дативом се референту одриче било какав активност или дјелатност која би, макар и као плод недостатка контроле, могла произвести ‘аутономни догађај’. [...] Конструкције неконтролираног догађања углавном се свде на оне које се образују с двама глаголима: *десити се* и *догодити се*, који имају изузетно широку дистрибуцију», с тим да «овакве конструкције такођер се образују с глаголом *бити* (догодити се)» (Палић 2010: 235).

3. Закључак

Проведена анализа имперсоналних конструкција с логичким предлошким инструменталним субјектом показала је да се инструментални предлошки субјекат изражава двјема формама: или инструменталом с предлогом *са*, или инструменталом с предлогом *међу*, при чему је прва неупоредиво чешћа од друге. Према синтаксичко-семантичком типу имперсоналних предиката, конструкције с логичким субјектом израженим инструменталом с предлозима *са* и *међу* подијељене су у пет типова:

- 1) конструкције с прилошким имперсоналним предикатом (тип: *С нама је готово/свршено*);
- 2) конструкције с егзистенцијалним имперсоналним предикатом (тип: *С нама нема шале/неизвјесности*);
- 3) конструкције с деонтичким имперсоналним предикатом (тип: *С тим се није шалити / не треба шалити*);
- 4) конструкције с предикатом имперсонализованим ријечцом *се* (тип: *Са његовом кандидатуром се закаснило*; *Шушало се међу продавцима*);

5) конструкције с имперсоналним предикатом «неконтролисаних догађања» (тип: *Шта се с њим догађа?*; *Шта је с њим?*)

Ни у једном од типова нити њихових подтипова нису конкурентне ни међусобно замјењиве двије предлошке форме инструменталног логичког субјекта. Логички субјекат изражен инструменталом с предлогом *са* реализује се у сваком од пет типова имперсоналних реченица, док се логички субјекат изражен инструменталом с предлогом *међу* реализује само у два подтипа двају наведених типова: а) у једном од подтипова реченице с имперсоналним егзистенцијалним предикатом (нпр.: *Мало је интересовања за тај студиј међу студентима*), и б) у једном од подтипова реченица имперсонализованих ријечцом *се* (нпр.: *Причало се међу студентима о томе*).

За имперсоналне конструкције с логичким субјектом исказаним инструменталом с предлогом *са* карактеристична је идиоматизација структуре и с њом повезана фразеологизација значења. Готово половина подмодела имперсоналних реченица с логичким субјектом израженим инструменталом с предлогом *са* има идиоматизовану структуру и фразеологизирано значење (као нпр: *С њим је свршено/готово*; *Са њим је све у реду / Са њим нешто није у реду*; *Са њима нема шале/зезања/перспективе*; *Са њим се није шалити / не треба шалити*, и *Са њима се никад не зна*).

Извори

а) књижевноумјетничка дјела

А. Анушић – Анђелко Анушић, *Адресар изгубљених душа*, Нови Сад: Сти-лос, 2006.

Р. Адамовић – Ратко Адамовић, *Ковачи стакла*, Београд: Народна књига, 2005.

М. Булатовић – Miodrag Bulatović, *Davoli dolaze*, Beograd: BIGZ, 1991.

М. Капор – Момо Капор, *Англос*, Београд: Књига-комерц, 2009.

Д. Киш – Данило Киш, *Енциклопедија мртвих*, Београд: БИГЗ, 2002.

В. Николић – Vidan Nikolić, *Senka despotice*, Beograd: Narodna knjiga, 2000.

Б. Пекић – Борислав Пекић, *Беснило*, Београд: Библиотека Новости, 2004.

М. Савић – Милисав Савић, *Пролазе ли возови Ибарском долином (изабране приче)*, Рашка: Центар за културу »Градац«, 2001.

П. Сарих – Петар Сарих, *Сара*, Београд: СКЗ, 2008.

М. Тохол – Мирослав Тохол, *Венчање у возу*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.

б) новине

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда

Глас јавности – *Глас јавности*, угашене дневне новине из Београда

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Интернационал – *Internacional*, угашене дневне новине из Београда.

Информер – *Informer*, *dnevne novine iz Beograda*.

Курир – *Kurir*, *dnevne novine iz Beograda*.

Правда – *Правда*, угашене дневне новине из Београда

Политика – *Политика*, дневне новине из Београда

Литература

Антонић 2005: Ивана Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005, 119–300.

Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, Пунозначна и копулативна употреба глагола БИТИ, *Србистичке теме*, Крагујевац: ФИЛУМ, 2007, 107–127.

Ковачевић 2016: Милош Ковачевић, Конкурентност једног типа предлошког генитивног, акузативног, инструменталног и локативног логичког субјекта, у: *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*: зборник у част Љиљани Суботић, уредници Јасмина Дражић, Исидора Бјелаковић, Дејан Средојевић, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 2016, 305–326.

Ковачевић 2016а: Милош Ковачевић, О термину субјекат у србистици, *Словенска терминологија данас*, зборник радова, уредник Владан Јовановић, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, Бањалука: АНУРС, Нови Сад: Матица српска, 2016. (у штампи).

Лаловић 2014: Раде Р. Лаловић, Логички субјекат у акузативу у школским граматикама, *Филолог*, V/10, Бања Лука, 2014, 105–110.

Менац и др. 2003: Antica Менац, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2003.

Оташевић 2012: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српскога језика*, Нови Сад: Прометеј, 2012.

- Палић 2010: Ismail Palić, *Dativ u bosanskome jeziku*, Sarajevo: Bookline, 2010.
- Пипер, Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Речник 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Танасић 2014: Сreto Танасић, *Синтакса пасива у савременом српском језику*, Београд: Београдска књига, Институт за српски језик САНУ, 2014.

Miloš Kovačević

LOGICAL SUBJECT EXPRESSED BY PREPOSITIONAL INSTRUMENTAL

Summary

This paper deals with the analysis of impersonal sentences with logical subject shown through prepositional instrumental in the corpus of literary-artistic and publicist style of contemporary Serbian literary language. Logical instrumental subject is expressed only by two prepositional forms: instrumental with preposition *with* (*sa*) or instrumental with preposition *between* (*među*). This paper uses structural-semantic analysis which shows the repartition of presented instrumental prepositional forms of logical subject, especially semantic values of impersonal predicate.